

BRIEF VAN MR. I. DA COSTA

aan

DR. H. F. KOHLBRUGGE

Den weled. zeer gel. heer
H. F. Kohlbrugge, T. D. te Elberfeld.

Waarde vriend en veelgeliefde broeder in de
gemeenschap van het even dierbaar geloof!

Wij hebben ons van tijd tot tijd zeer verblijd gevonden door de berichten, welke wij uit de gezegende streken der Wupperthale omtrent uw weg en ons altijd dierbaren persoon ontvingen, alles eerst door de broeders de Clerq en Koenen, sedert ook door anderen, en bij name door onzen lieven vriend en broeder den captein van Ginkel.

Ik mag u niet verbergen, daarentegen, geliefde Broeder, dat de ontvangst van uwe mij dezer dagen gewordene leerrede in het Hoogduitsch over Rom. 7:14 minder aangenaam voor mijn gemoed werd, toen ik derzelve inhoud had gelezen en herlezen, met het oog op Gods Woord, en met het hart, zoo ik hoop, gericht tot dien Geest van Waarheid, Die alleen in alle zaligmakende Waarheid leidt.

Om niet vele woorden te maken, zoo wil ik u wel ronduit verklaren, dat uwe uitgegevene Gastpredigt maar al te zeer het vermoeden bevestigt heeft, dat ten gevolge van meer dan eene omstandigheid bij mij en anderen bereids opgerezen was sedert en na uw laatste bezoek ten onzent: te weten, dat uwe wijze van beschouwing van het in zich zelve eenig waarachtige en gezegende leerstuk der gerechtigheid des geloofs zonder de werken der Wet, niet vrij is van het zoo gevaarlijke Antinomianismus, hetwelk bij Luther, Calvijn en alle getrouwe belijders en verkondigers der waarheid tegen alle Roomsche of Protestantsche of menschelijk Pharizeïsme, niet minder met een zwarte kool geteekend staat, als de tegenovergestelde leugen, die der eigengerechtigheid, onder welken meer of min vermomden vorm dan ook.

Neen! waarde Broeder! uwe leer omtrent de heiligmaking van den in Christus gerechtvaardigden zondaar; uw gevoelen en uitingen omtrent de Wet, (van welke gij geheel onschriftmatig zegt, dat zij ons een lijk geworden is, hetgeen zich Paulus Rom. 7:14 niet verstout); ik zegge, deze uwe leer en gevoelens zijn niet gegrond op Gods onfeilbaar Woord.

Doch eer dat ik u deswege mijne broederlijke bezwaren mededeele; moet ik u in gemoede vragen, hoe gij met een gevoelen, hetwelk zoo rechtstreeks strijdt met de leer van onzen Gereformeerden Heidelbergischen Catechismus, u met mogelijkheid nog kunt beschouwen, als iemand die de Gereformeerden belijdenis van harte toegedaan, alleen door de vijandschap der

menschen verhinderd zijn geworden, overeenkomstig deze belijdenis in de kerk, die dezelve bewaart, te worden toegelaten.

Immers, daar kan tusschen Oost en West geen groter afstand wezen, dan tusschen uwe gepredikte leer, en tusschen het drievoudig snoer der grondstukken van onzen Catechismus, kennis van ellende, verlossing, dankbaarheid; van welke ja! de beide eersten, zooveel zulks bestaanbaar is met uwe dwaling tegen het derde, door u krachtig en rechtzinnig beleden worden, maar het derde zelfs in geen aanmerking schijnt te komen, bij al hetgeen gij van het stuk der heiligmaking daarhenen geschreven hebt.

Doch ik kome tot het al of niet schriftmatige zelf van uwe gevoelens; en daarlatende alle bijkomstige of speciale bedenkingen tegen den inhoud uwer preek, stelle ik u alleen in het korte en gebrekkige bestek dat een brief toelaat, de volgende aanmerkingen voor.

Merkt op hetgeen ik u uit 's Heeren Woord wensch te zeggen: de Heere Zelve geve ons verstand in alle dingen.

1°. De Schrift leert uitdrukkelijk, en de Geest des Heeren getuigt het aan den geest der Zijnen mede: Wij worden gerechtvaardigd, d.i. van het oordeel des Heiligen en Rechtvaardigen vrijgesproken, niet door of ten gevolge van eenig goed werk, eenige verdienste, eenig goed in ons voor of in of na de bekering, of wat dies meer moge zijn; maar alleen en uitsluitend, door middel van het geloof, hetwelk den Heere Jezus den Jehova onze Gerechtigheid omhelst en vasthoudt, door de kracht der werking van den Heiligen Geest, die alleen zulk een geloof in ons werken en onderhouden kan.

Ziedaar den Christus vóór ons. Door Zijn lijdelijke zoowel als dadelijke gerechtigheid heeft Hij voor en in de plaats der Zijnen den ganschen vloek der Wet gedragen en weggenomen, haren vollen eisch voldaan en volbracht.

2°. Doch even uitdrukkelijk leert de Schrift, dat met deze Rechtvaardigmaking onafscheidbaar verbonden, en toch van dezelve wezenlijk onderscheiden (bloed en water, Joh. 19) de Heiligmaking van den Christen is. Die in Christus tot rechtvaardiging gelooft als Zaligmaker en Borg in de plaats en ten goede der Hem gegebenen van den Vader, die wordt ook daardoor zelve een nieuw schepsel, hij is wedergeboren, hij is een nieuwe mensch naar den Geest, schoon hij altijd den ouden mensch blijft bij hem houden in dit leven, naar den vleesche.

Vandaar de strijd tusschen Geest en vleesch bij den geloovige, beschreven door den Apostel in den brief aan de Romeinen, en in dien aan de Galaten. Die nieuwe mensch, dat nieuwe beginsel, ziedaar den Christus in ons.

Deze kan evenmin als eenig ander levendig wezen, in ons werkeloos blijven. Hij werkt in ons (noot 1) [bij den eenen krachtiger, bij den anderen meer onmerkbaar. Hij werkt in ons] het werk der heiligmaking, zonder welke niemand den Heere zal zien.

Vandaar de vruchten der bekeering waardig, de goede werken (Tit. 2:14, Hand. 9:36, Joh. 15:8, enz. enz.) en al wat verder tot de aanvankelijke, al is het ook nog zoo zwakke, kleine, nauwelijks merkbare, maar toch waarlijke en waarachtige heiligmaking in ons behoort.

3°. Wat leert daarentegen uw gevoelen? Gij blijft staan bij ellende en verlossing, bij den Christus voor ons, en zozeer gij eertijds (met alle mystieken) uitsluitend naar den Christus in ons uitzaagt, zoozeer verwerpt gij nu dit Zijn, van het werk voor en buiten ons verricht onafscheidelijk, inwendig werk.

Gij spreekt van geene dankbaarheid, Godzaligheid, heiligen wandel, den gerechtvaardigden als zijn lust en leven in Gods Woord voorgesteld; maar gij brengt telkens hem terug tot de verdoeming der Wet, en vandaar wederom tot de vrijspraak door Christus' bloed en gerechtigheid, zonder hem immer zooveel als een voetstap ver te leiden op den weg, dien de Apostel Paulus als tot een slot en kroon van het geheel der zaligheidsleer niet ophoudt aan te dringen, te weten, de heiligmaking, dat is, de Wet der vrijheid, dat is, de Koninklijke Wet, dat

is, de Wet van Christus; dat is de wet van Mozes niet meer in donder, onweder en storm, maar onder het geruisch van een liefelijken regen als des Heiligen Geestes; niet meer in steenen tafelen, die gebieden en niet beloven, maar in de vleeschen tafelen des harten, met eene belofte van genadekracht bij en tot de vermaning, noodiging, uitlokking (niet langer dreigenden eisch) tot heiligheid.

4^e. In uw dwaalgevoelens, lieve broeder in den Heere! schijnt mij dit dan het “prooton pseudos” (noot 2) te zijn; de miskenning van het onderscheid tusschen de Wet, die op Sinai tot de bediening der verdoemenis, alleenlijk den eisch en het recht predikt, en tusschen de heiligmaking, die als gave, als belofte, als vrucht der offerande Christi, tot verheerlijking van Zijn koninklijk ambt in het Evangelie der genade aan de bereids bekeerden of wedergeborenen wordt voorgesteld.

Aan die eerstgemelde wet zijn zeker degenen, die Christo door het geloove getrouwd zijn, gestorven; niet aan de tweede, als welke niet anders is dan de vervulling van de Godsbelofte zelve, Jer. 31:33.

5^e. Wanneer nu voorts de Apostel leert, 1 Cor. 1:30, dat Christus ons van God geworden is tot wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking en verlossing, zoo wordt deze dierbare verklaring in uw stelsel gansch, zoo ik achte, misduid, als gij eene Borgtochtelijke heiligmaking aldaar verstaat. Eene Borgtochtelijke rechtvaardigheid is eene alleszins Schriftuurlijke en voor den geestelijken mensch bevattelijke waarheid; eene Borgheiligheid is nergens in de Schrift geleerd, en eene contradictio in adjecto.

Wij kunnen gerechvaardigd worden door eene gerechtigheid buiten ons; doch onze heiligmaking (hoe ook nog hier op aarde gebrekkig of liever aanvankelijk en klein) moet in ons zijn. Niet dat wij ons zelve als in eigen kracht ten deele of geheel kunnen heiligen voor of na onze bekering en rechtvaardigmaking, maar onze heiligmaking is de wording der gestalte van Christus in ons door den Heiligen Geest.

Zo is dan in de aangehaalde plaats van Paulus 1 Cor. 1 Christus in een ander opzicht en op een andere wijze onze gerechtigheid, en wederom in een ander opzicht onze heiligmaking; het eerste buiten ons en voor ons, het tweede binnen ons en door ons.

Moest men hier eene borgheiligmaking verstaan, even als bij de rechtvaardigmaking, dan zoude men ook de wijsheid en de verlossing aldaar gemeld insgelijks Borgtochtelijk verstaan moeten; en dan zoude b.v. Christus, volgens uwe opvatting, ons een verlossing zijn buiten ons en in onze plaats, in plaats dat wij, in waarheid, door de gerechtigheid in Christus buiten ons, de belofte hebben der aanvankelijke heiligmaking uit Zijne volheid, en naar de mate Zijner gave op aarde binnen ons, en onze eeuwige en volkomene verlossing in den hemel insgelijks niet buiten ons maar binnen ons, door Hem, met Hem en in Hem.

6e. In één woord, lieve Broeder! het is een drievoudig ambt van onzen gezegenden Zaligmaker, hetwelk ons in de aangehaalde gewichtige plaats van Paulus geleerd wordt. Het is ons tot wijsheid gemaakt, dat ziet op het Profetisch ambt, tot rechtvaardigmaking, dat ziet op het Hoogepriesterlijk verzoenend Borg- en Middelaars-ambt; tot heiligmaking en verlossing, dat ziet op het Koninklijk ambt; hetwelk geestelijk op onze harten, zichtbaar en volkomen in de toekomstige eeuwen geoefend wordt.

7^e. Van gewicht is het, dat in alle deze drie ons zaligende ambten, de gezegende Heiland altijd diezelfde Wet, d.i.: verklaring van Gods onveranderlijke heiligheid, gebruikt, doch in alle drie, op verschillende wijze. In Zijn Profetisch ambt schrijft Hij deze Wet op steenen tafelen, tot veroordeling en ontdekking; in het Hoogepriesterlijke ambt, draagt Hij deze zelfde Wet in Zijn ingewand, om dezelve voor en in de plaats der Zijnen volmaakt te vervullen en te voldoen; in het Koninklijk ambt schrijft Hij wederom met eigen vinger, d.i. door den Heiligen Geest deze zelfde Wet in de harten der Zijnen.

8°. Doch, broeder in den Heere! het doet mij leed u te moeten zeggen, dat ik in uwe preek weinig of niet van dat drievoudig ambt onzes Heeren vind gedacht. Het is, alsof het bij u niet tot drie (dat heilige Drie!) kan komen in uwe voorstelling of begrip.

Ellende en verlossing, ja! maar geene dankbaarheid. Insgelijks het Profetisch en Hoogepriesterlijk ambt, in de prediking en vervulling der Wet door Christus, ja! maar van het Koninklijke ambt (door hetwelk die Heere en Heiland de harten gewillig maakt Zijner onderdanen, en hen met Zijnen gouden scepter en herderstaf in de geboden Zijner heilige liefdewet leidt en bestiert) ne jota quidem.

Eindelijk, terwijl gij van het werk en den Persoon des Vaders, en des Zoons, veel waarachtig Schriftuurlijk predikt en schrijft, vind ik van het werk en den Persoon des Heiligen Geestes in uwe preek, en in het algemeen in uw stelsel weinig of nauwelijks eenig nadrukkelijk gewag gemaakt.

Ziet toch toe, lieve Broeder! dat gij niet scheidt, wat God in Zijn Woord vereenigd heeft; dat gij niet vermengt, wat Hij onderscheiden heeft! Ziet toch toe, dat gij door eenen meer vleeschelijken dan geestelijken roem tegen den beschuldigden Satan, hem niet zonder dat gij het vermoedt in de hand werkt, of althans een deur open laat.

Eene gedeeltelijke waarheid is geen waarheid meer, maar leugen. Menschelijke gevolgtrekkingen uit geestelijke en Goddelijke waarheden leiden tot dwaling, en geesteloosheid, zelfs bij allen schijn van het tegenbeeld. Arglistig is ons hart, en doodelijk bedriegelijk, meer dan eenig ding. De Heere onze genadige God [en eeuwig getrouwe Leidsman beware en] (noot 3) verlosse ons van alle dwaling, eigene en alle menselijke wijsheid en onschriftmatigen roem!

Nog een opmerking omtrent 1e. uwen tekst, waarbij gij de uitlegging van het woord ik, mij uit Vers 18 geheel over het hoofd ziet; 2e. omtrent uwe opmerking bladz. 79: De in Christus zich verblijvende Apostel zegt niet, enz.: het is waar, hij zegt het niet daar ter plaatse; maar eilieve! zegt hij niet veel meer dan dit: Filipp. 4:11-13 of 2 Tim. 3:10? Vergelijk 1 Tim. 4:12, Filipp. 2:13 enz. enz.

Nu! broeder en vriend in Christus, de Heere Zelve make het schadelijke van vele uwer uitingen in de uitgegeven preek onschadelijk, en geve over de voorstelling der waarheden, onder welke zij verstrooid zijn, uit genade een zegen.

Hij zegene verder uw weg, uw werk in Zijnen dienst en vreeze naar Zijn Woord, zegene uwe beide lievelingen, zegene uw uit- en ingaan, beware ons voor Zijn hemelsch Koninkrijk, in Zijne waarheid en genade. Ik moest, veelgeliefde Broeder, u openhartig mijn gevoelens, broederlijk mijn bezwaren openleggen.

De Heere Zelve leere u en ons alles door Zijn Woord en Geest. Amen.

Uw liefh. vriend en broeder

Amsterdam, 15 Nov. 1833.

I. d. C.

ANTWOORD VAN Dr. H. F. KOHLBRUGGE

aan

MR. I. DA COSTA.

Antwoord van Dr. H. F. Kohlbrugge

Aan Mr. I. da Costa.

Genade zij u en vrede van God den Vader, en onzen Heere Jezus Christus; Die Zichzelfven gegeven heeft voor onze zonden, opdat Hij ons trekken zoude uit deze tegenwoordige booze wereld naar den wille onzes Gods en Vaders, Denwelken zij de heerlijkheid in alle eeuwigheid. Amen!

Waarde broeder da Costa! Ik zet mij om uwen brief te beantwoorden van den 15den November. En hoop dit stuk voor stuk kortelijk te doen, omdat mijne bezigheden mij niet veel schrijvens toelaten. Bij u en anderen is het vermoeden opgerezen, dat mijn wijze van beschouwing van het leerstuk der gerechtigheid des geloofs niet vrij is van het zoo gevaarlijke Anti-nomianismus.

Is het waar, dat gij kort of lang na de terugkomst des broeders Gildemeester, of naderhand, eene oefening tegen het Antinom. hebt gehouden, het is goed, zoo er onder degenen, die u hoorden, tot die ketterij overhielden, ja niet alleen goed, maar plichtmatig, want even noodzakelijk is de voorstelling, hoe wij als kinderen des lichts schijnen zullen te midden van een verdraaid en krom geslacht, en kuisch, matig en Godzalig leven zullen in deze tegenwoordige wereld, als elk ander leerstuk; is het intusschen waar, dat gij speciaal op mij, op de freule van Boetselaar, op den Heer en Mevrouw H. C. Westendorp het oog hebt gehad, zoo hebt gij gezondigd, Broeder, en gehandeld tegen de Wet, tegen Christus, tegen Zijn gebod, hetwelk ons tot liefde tot de broederen aanmaant en ons waarschuwt niet te oordeelen, en dan vraag ik u: waarom mij zelve niet dadelijk geschreven: "Wat verneem ik van u, wat gevoelt gij van dit en dat," dan had ik er u op kunnen antwoorden, en stak ik dan werkelijk in eene dwaling, vooral zóó grof als die der Antinomianen is, dan hadt gij mij kunnen waarschuwen, uit liefde voor mij en voor Christi Gemeente, waaronder ik door Gods genade nu sedert Juni met allen zegen in de kracht des Heiligen Geestes arbeide, en gij zoudt mij gekend hebben als iemand, die gaarne terechtgehouden is, waar hij dwaalt, zooals gij mij sedert lang reeds kent;

“lieve Broeders! ware het, dat eenig mensch door een feil verrast werd, zoo helpt hem weder op, gij die geestelijk zijt, en ziet op u zelve.”

Niets intusschen is daarvan gekomen. Integendeel gij schrijft: “ten gevolge van meer dan eene omstandigheid is een vermoeden bij u en anderen opgerezen.”

Zelfs alzoo de omstandigheid dat Broeder de Clerq mij gehoord heeft over de woorden: “Bij U is vergeving opdat men u vreeze”, heeft u dit vermoeden niet kunnen benemen, is althans niet krachtig genoeg geweest, om u te verhoeden, dat gij niet met een verkeerd vermoeden mijne preek gelezen hebt!

O Broeder, veroorloof mij u Rom. 2:1 te herinneren, terwijl gij mij van Antinomie verdenkt, handelt gij zelve tegen het gebod der liefde, ons van onzen Heere gegeven, en doet dit weder in uw brief, in plaats van mij vragender wijze te schrijven: “Verwerpt gij het derde deel van den Heidelbergschen Catechismus? of: Geloofst gij niet, dat Christus zulk eene gestalte in ons gewint, dat wij dankbaarlijk leven en goede werken verrichten”, of wat bedenkingen er in uw hart mochten opgerezen zijn, en gij zoudt gezien hebben, dat alles, waarvan gij mij nu stellig verdenkt, nimmer in mijn hart is opgekomen, en ik zoo rechtzinnig gereformeerd gevoele, als elk ander, die rechtzinnig gevoelt.

Nu hebt gij mij geoordeeld op vermoedens, die verkeerd zijn, en heeft uw brief meer in alles: “het schijnt mij”, “het dunkt mij”, geen stellige aanwijzing.

De Antinomianen, zoo ik mij wel herinner, waren ketters, die of meenden, dat, nu zij aller zonden vergiffenis hadden, zij zich vrijelijk baden konden in allerlei onreine lust en leven naar het goeddenken van hunne verdorvene en booze harten, of de geheele Wet verwierpen.

Zie nu toe, wat gij doet, dat gij eenen broeder dergelijke gruwelijke en helsche dwaling te last legt, ja slechts het vermoeden daaromtrent bij u zelve koestert, van wien gij weet, dat hij met eene reine consciëntie voor God en menschen zoekt te wandelen.

Verstout zich echter iemand, mij met de naam eener gruwelijke sekte te benoemen, en Antinomiaan te heeten, omdat ik naar den worde Gods in Geest en in Waarheid Christus predike en wel Dien gekruisigd, ik heb de zaligspreking mijns Heeren, en hij zijn oordeel van den Heere Zelve, zoo hij daarin volhardt.

Gij zegt, Broeder, mijne gevoelens omtrent de heiligmaking en omtrent de Wet zijn niet gegrond op Gods Woord. Waarom er de voornaamste niet opgegeven? B.v. kortelijk periode aan periode, en dan eenige Schriftuurplaatsen daarbij, en het zoo bewezen, nu bewijst gij niets, en hebt u laten medenemen door voorbarigheid. Omtrent de Wet denk ik zoo eenstemmig met Luther en Calvijn, waarvan ik mij door herhaalde lezing sedert een paar dagen overtuigd heb, dat ik er met blijdschap door vervuld mag zijn.

De uitdrukking, dat wij het daarvoor houden zullen, dat de Wet ons een lijk geworden is, en wij haar een lijk, ligt zonneklaar in Rom. 7:1-4, dat men bevooroordeeld zijn moet, zoo men dit niet ziet.

Paulus zegt nog meer in dezelfde zin, waarin ik het geschreven heb: Gal. 4:30, 1 Tim. 1:9, 2 Cor. 3:11. Ik geef naar de Schrift 1 Tim. 1:8 en naar Calvijn's en Luther's leer der Wet alle eer, daar ik dezelve wederom voorstel als goed en recht, als gegeven van den heiligen en gerechten God.

En het is mij een groote genade, wanneer de Heere zegt: “Ik ben de Heere uw God” etc.: “Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben!” Intusschen: “Ein Christ soll leben als wäre kein Gesetz oder Sünde da, sondern allein, allein Christus”, zegt Luther.

Indien gij mij eerst gevraagd had: Wat stelt gij u voor, hoe eene preek gemaakt moet worden, en vordert dezelve meer dan ééne verklaring, als men de toepassing er mede verbindt, gij zoudt anders geoordeeld hebben, zoo ook, indien gij op het thema gelet had: “der Christ in sich selbst”, en opgemerkt, dat ik in de geheele preek het oog heb op die heiligmaking, welke de

Christen zich voorstelt naar wettische, en niet evangelische wijze, alzoo zoolang hij nog niet tot het geloof gekomen is, terwijl hij, zonder nog te weten, hoe hij er aan is bij den Heere, geplaagd wordt door den duivel, en het ongeloof, bij het zien op zijne diepe verdorvenheid, en wederom dat ik het eenige middel heb aangewezen, waardoor de Christus, die tot het geloof gekomen is, in ware Godzaligheid wandelt.

Uwe denkwijze, dat de tegenwoordige Hollandse Kerken hare aloude belijdenis bewaren, kan ik niet aannemen; de grond, waarop ik dacht over te gaan, heb ik aangegeven in mijn boek. (noot 4) Meent gij de uitwendige Kerk, zoo ligt in uwe vraag, hoe ik met mogelijkheid mij nog kan beschouwen als alleen door de vijandschap der menschen verhinderd te zijn, lidmaat te worden, deze gevolgtrekking: als had God het mij verhinderd, wegens eene in mij voorgeziene ketterij of dwaling, weswegens de Heere Zelve mij het lidmaatschap onwaardig keurde; meent gij de Kerk in een engeren zin, voor de rechtzinnigen in leer en wandel, of de geloovigen, zoo sluit gij mij door deze vraag uit derzelver gemeenschap, en daar nu uwe vraag op een bevooroordeeld zijn en verkeerd vermoeden berust, vind ik dezelve in abstracto et concreto, snijdend, liefdeloos en niet van den Heere, maar goddeloos, Broeder! en zonder het te weten, wat gij vraagt, maakt gij u deelachtig der zonden der vijanden onzes Heeren.

Onze dierbare Heiland vergeve u die vraag, gedaan aan een hard en veel geplaagden man, aan eenen gevoeligen en u teeder liefhebbenden vriend, en vergeef het mij, zoo ik te scherp mocht zijn, de liefde blijft; maar, waar het der zielen zaligheid geldt, en de eere Gods en Zijne waarheid, houdt die liefde zich in.

“Het stuk der dankbaarheid schijnt bij u in geene aanmerking te komen,” schrijft gij.

Ik antwoord: Gij schrijft: het schijnt, waarom mij dit niet eerst gevraagd: Komt het niet in aanmerking? of bewezen: het komt niet.

Dat het (stuk der dankbaarheid wel degelijk bij mij in aanmerking)(noot 5) komt, is openbaar in de geheele preek, (noot 6) b.v. pag. 67: vervuld worden met dankzegging en aanbidding; pag. 74: waarin louter Genade, Vrede, Blijdschap, Gerechtigheid en eeuwig Leven luisterrijk heerschappij voert; pag. 79: ik jage Hem na en acht alle dingen schade te zijn; pag. 79: zoo zal ik vervuld worden tot al de volheid Gods, en haal daarbij aan: Ef. 3:19; en nog pag. 79: en in de gemeenschap met Hem ook in Zijn lijden en dood mij bevinde; en nog pag. 79: en nu reinigt de Vader Zelve Zijne planten, die Hij geplant heeft; pag. 80: zorg eerst daarvoor, dat gij Christus wedervindt, Die weet het alleen ons zóó in heiligheid te stellen, enz.

Pag. 81/82 beschrijf ik geheel, hoe de Christen zich op de heiligmaking en dankbaarheid toelegt. Verwierp ik nu het 3de stuk (noot 7) van den Heidelbergschen Catechismus, zoo had ik er niet van gerept. Maar ik ben hier geheel overeenstemmende met Zondag 44, Vraag 114.

Verder maak ik u ten opzichte van dit punt opmerkzaam op de inleiding op pag. 65 mijner preek, en pag. 68: en ook als zoodanig het recht der Wet in ons vervult. Ik kan mij nog zeer goed herinneren, hoe ik die zeven redenen, waarom nevens het Evangelie Wet gepredikt wordt, bijna woordelijk den zaligen Bilderdijk mededeelde, toen hij nog zeer gezond was, en er mij naar vraagde, en hoe hij met dezelve zoo ingenomen was, dat de vreugde van zijn aangezicht straalde.

Voorts: de Duitse Catechismus heeft niet: waarom moeten wij dan nog, maar: “Warum sollen wir gute Werke thun”.

Uwe woorden, dat ik het stuk van ellende en verlossing krachtig en rechtzinnig belijde, snijden zelve uw aanmerkingen af. Het is onmogelijk, van den Heere ontvangen te hebben, en door Zijn Geest geleerd te zijn, en waarachtig bekeerd, dat men dan zoude toelaten een wandel, die niet zoude zijn in de wegen des Heeren.

Uwe woorden: “de dankbaarheid schijnt bij u in geene aanmerking te komen, bij al hetgeen gij van de heiligmaking daarhenen geschreven hebt”, zijn vrij onvoorzichtig, en had de vreeze

Gods, waarachtige ootmoedigheid, en gevoel van een arm zondaar te zijn, besef hoe licht men zich vergrijpen kan, ook terwijl men meent voor de Eere des Heeren te ijveren, uwe pen bestierd, zij waren niet geschreven. Wat ik beschreven heb, is in den geloove geschreven.

Gij wilt mij onderwijzen uit des Heeren Woord; en nu, in plaats van speciaal te schrijven: dit en dat is tegen hetzelfde, werpt gij twee stellingen op, om daaruit eene gevolgtrekking te maken; die twee stellingen heb ik in het leven.

Alleen eenige aanmerkingen. “Wij worden vrijgesproken”, zegt gij, ja, maar deze uitspraak geldt eeuwig. “Het Water, dat uit de zijde onzes dierbaren Zaligmakers vloeide, beteekent de heiligmaking”, zegt gij.

Dit mocht nog bewezen worden. Waaruit bewijst gij dat? Uit 1 Joh. 5:6 en 8 laat zich dit niet opmaken. Kunt gij het bewijzen, dan heb ik gerechtigheid en heiliging beide te gelijker tijd in die dierbare en kostelijke wond, en uit die wond; en dit is juist de inhoud van mijne preek.

Intusschen gelieve op te slaan alle die plaatsen, waar de reiniging onzer zonden geleerd wordt te geschieden door Jezus’ bloed. “Het bloed van Jezus Christus den Zoon Gods reinigt ons van alle zonden.”

In het algemeen komt mij uwe voorstelling te systematisch voor. (zie 1 Cor. 6:11 *apelousasthe*, *hègiasthète*, *edikaioothète*) en is meer uit de latere Gereformeerde Godgeleerden.

Christus is er door verdrongen geworden, de praedestinatie uit zijn verband gerukt; de vrijheid des Evangeliums aan banden gelegd, de consciëntie bezwaard, de bekommerden door allerlei kenteekenen geplaagd. Herinner u slechts, wat gij dienaangaande mij eens over het tweede deel van Brakel gezegd hebt; vergelijk Hand. 15:9.

Gij schrijft: “Die in Christus tot rechtvaardiging gelooft, wordt ook daardoor zelve een nieuw schepsel.”

De Schrift zegt: Hij is het, hij is het (Zie 2 Cor. 5:17, *kaina ta panta*).

“Hij is een nieuw mensch naar den geest”, zegt gij. De Schrift zegt: Hij is het geheel, 2 Cor. 5:17, naar geest, ziel en lichaam. Zie Catechismus 1sten Zondag 1ste antwoord. Daarom zegt Paulus: “Ik doe de zonde niet, maar de zonde, die in mij woont”, Rom. 7:17.

Vandaar: *ton gegennèmenon ex autou*, 1 Joh. 5:1.

1 Joh. 3:9 (dat 1 Joh. 1:8 niet wederspreekt).

Iets anders is het vernieuwd worden naar den geest des gemoeds, de onwedergeborene, wordt wedergeboren, en heeft nu den nieuwen mensch aangetrokken (Col. 3:10), is een heilige, een kind Gods.

De oude mensch is de erfzonde en de verdorvenheid der geheele natuur, die in den mensch allerlei zonden hervorbrengt, zijnde in hem als een wortel dier zonde, waaruit de zonde als een opwellend water uitspringt, hoewel ze nochtans den kinderen Gods niet tot verdoemenis wordt toegerekend, maar door Zijne genade en barmhartigheid vergeven wordt, hoewel niet om in de zonden gerust te slapen (noot 8), hoewel dit bij een kind Gods ver komen kan, zooals bij David, het kind uit Bathseba was reeds geboren, toen Nathan tot hem was gekomen, gelijk er uitdrukkelijk bij staat Psalm 51 (2 Sam. 12:14 en 15). (noot 9)

Uwe onderscheiding van nieuwen mensch naar den geest, ouden mensch naar den vleesche is onbijbelsch. Wandelen naar den geest is wandelen in den geloove (Rom. 8:1). Naar den vleesche is: naar de Wet, naar de werken der Wet (Rom. 4:1, 2; Gal. 3:2, 3; Rom. 9:8; Gal. 4:2, 9) en naar alles wat daaruit hervoor komt.

Rom. 7:7, 8; Gal. 5:17 geeft duidelijk te kennen, dat oude mensch en vleesch hetzelfde zeggen, de zin gewijzigd naar het onderwerp, waarover gehandeld wordt. Nieuw beginsel kent de Schrift niet, wel nieuw schepsel, het gaat hier om den persoon; het is: ik gij, wij zijn een nieuw schepsel. Wij zijn Zijn maaksel, niet: Zijn maaksel is in ons. Ef. 2:10.

Alleen de onbekeerde heeft geen ouden mensch, omdat hij geen nieuwe is, den Geest niet heeft. Brief van Judas:19. “Die nieuwe mensch, dat nieuw beginsel, ziedaar den Christus in ons”, schrijft gij. Onschriftmatig, en daarom verwerpelijk! De nieuwe mens is niet Christus in ons, maar naar de nieuwe geboorte zijn wij Gods maaksel, schepsel in Christus, Ef. 2:10, en niet Christus het maaksel of schepsel in Christus, Ef. 2:10, en niet Christus het maaksel of schepsel in ons. (2 Cor. 5:17; Gal. 3:26-28.)

De Heilige Geest wederbaart en vernieuwt ons geheel. Wij zijn vernieuwd, de persoon is vernieuwd, niet een deel van ons. Daarom zijn wij Tempelen des Geestes, geheel met ziel en lichaam (1 Cor. 6:19, 20). De Geest des Heeren maakt de vernieuwden al heerlijker naar den beelde Christi (2 Cor. 3:18). De nieuwe mensch wordt vernieuwd naar het evenbeeld Desgenen, Die hem geschapen heeft (Col. 3:10).

Was nu die nieuwe mensch: Christus in ons, dan was Christus een schepsel, hetwelk eene Godslastering zoude zijn. Wij als wedergeborenen en vernieuwden zijn door den Geest des Heeren, Welken Hij ons gegeven heeft, door het geloof vereenigd met Christus, zijn zóó in Hem, gelijk ook Hij in ons, en weten daarin, dat wij ook in Hem blijven en Hij in ons, dat Hij ons van Zijnen Geest gegeven heeft (1 Joh. 4:13).

Dit in-zijn is eene Geestesvereeniging des Zoons en des Vaders door den Zoon met ons, en van ons door den Geest en het geloof met den Vader en den Zoon, onze gemeenschap met den Vader en Zijnen Zoon Jezus Christus (1 Joh. 1:3), en inwoning des Zoons en des Vaders in ons. Gij ziet dus, dat de nieuwe mensch niet is de Christus in ons, maar dat de nieuwe mensch met Christus vereenigd is door den geloof, en dat Christus in den nieuwen mensch woont, niet “de nieuwe mensch in ons” is; anders ook waren wij, vernieuwden, Christus Zelve; daarom vervalt gij zelf in eene dwaling, welke gij mij, zeer ontijdig, te binnen brengt, als welke ik had, vóór ik tot den Heere bekeerd was.

Dat voorts Christus door het geloof in onze harten woont, zegt Paulus Ef. 3:17, hoe wij dit duidelijker te verstaan hebben, Col. 3:1, en dat deze vereeniging, dit in-zijn, deze gemeenschap evenwel waarachtig en reëel is, Ef. 5:30, Matth. 28:20.

Was de nieuwe mensch de Christus in ons, dan moesten wij met de mystieken God in den grond der ziele zoeken. Wij zijn geschapen met de oogen hemelwaarts! naar boven zullen wij opzien. Gij ziet, dat gij hier mishebt; en ik moet er bijvoegen, dat, zoolang men geen klaar inzicht heeft, wat oude en nieuwe mensch is, waarvan gij tot nog toe geheel verkeerde begrippen koestert, men van rechtvaardiging en heiliging ook niet recht leeren kan, dus ook gij niet.

Verder zeg ik hier met Luther: “Man sol und musz den Glauben an Christum predigen, es gerathe wie es wolle. Ich wil viel lieber hören, dasz man von mir sage, ich predige zu süsse, und dasz meine Predigt die Leute hindern an guten Wercken (wiewol meine Predigt solches nicht thut) den das sich den glauben an Christum nicht predige. Hauspost. Jen. 230” (Men behoort en moet het geloof in Christus prediken, het ga zoo het wil. Ik wil veel liever hooren, dat men van mij zegt, ik predik te zacht en dat mijne prediking bij de lieden de goede werken in den weg staat (ofschoon mijne prediking zulks niet doet), als dat ik het geloof in Christus niet predike”. (noot 10)

Over de woorden: Vruchten der bekeering waardig, en in wat opzicht de heiligmaking wezenlijk onderscheiden is van de rechtvaardiging, nader in dezen brief passim.

1. “Ik blijf staan bij ellende en verlossing,
2. bij den Christus voor ons,
3. verwerp Zijn inwendig werk in ons;
4. spreek van geene dankbaarheid, Godzaligheid, heiligen wandel, des gerechtvaardigden lust en leven;

5. breng hem telkens terug tot de verdoeming der Wet en van daar tot vrij spraak door Christus' bloed en gerechtigheid,
6. zonder Hem immer zooveel als een voetstap op den weg tot heiligmaking te brengen, op welken de Apostel Paulus niet ophoudt aan te dringen", schrijft gij.

Waarom miskent gij het doel, waarmee ik de preek heb geschreven, welke zoo duidelijk ligt in de periode pag. 68?

Wat gij dankbaarheid noemt heb ik pag. 64, aanhalende Matth. 25:40, Luk. 13:24 en den Brief van Jakobus; aangevende wat de mondchristen niet heeft, leer ik, wat bij den Christen gevonden wordt; evenzoo pag. 66, aanhalende 1 Cor. 13:1-8 (welke aanhaling geschiedt, om naamchristenen aan te toonen (dat zij die liefde niet kennen).

Voorts alle die andere plaatsen daar aangehaald. Zie ook pag. 68, en wat ik reeds in dezen brief heb bijgebracht. Dat ik Christi inwendig werk niet verwerp is duidelijk uit pag. 67, aanhalende 2 Cor. 13:5, Rom. 8:9.

Zoo ook: Kom Gij in mij, zoo heb ik U; pag. 67: in Zijn macht bewaard te worden tot de zaligheid. Zoo ook: en ook het recht der Wet in ons vervult. Zoo ook: in éénen Geest "Abba!" roepen.

Pag. 68: het getuigenis des Geestes zegt in ons: "ik ben heilig".

Pag. 70: reinigde ons van ons bloed en nam ons met Zich mede in Zijn huis.

Pag. 73: en de Zon der Gerechtigheid zult gij zien doorbreken en vrolijk zingen.

Pag. 74: in Wiens Huis een volkome enz.

Pag. 77: Die in ons van God geworden is.

Pag. 78: Christus heeft den zoodanige getroost.

Pag. 79: Ik zal niet ophouden en Hem niet laten gaan voordat Hij mij zegene; en zoo zal ik vervuld worden tot al de volheid Gods; ik haal daar aan Ef. 3:19; pag. 79: het werk Gods in hunne zielen. Christus spreekt: Ik zie aan u geen vlek, zoo liefelijk en heilig zijt gij Mij (pag. 80).

Pag. 83: van Hem, Die het hoofd is, daalt dan op u Zijn leden genade voor genade neder, enz.

Uit al deze plaatsen is Zijn werk voor en in ons zo duidelijk, dat men van den duivel geblinddoekt moet zijn, om dit niet te zien.

N.B. pag. 85/86: Die Zichzelf tot een eeuwig eigendom heeft gegeven, opdat zij in Hem mochten gevonden zijn, en mochten hebben en levende zijt Gode in Christus Jezus, daar staat niet: rechtvaardig zijt, maar: leeft, leeft.

Wat nu de Godzaligheid en heiligen wandel aangaat, met deze is de geheele preek zóó doorweven, dat hij alleen dezelve verstaat, en zich over dezelve verheugt, die in ware Godzaligheid leeft, en wandelt naar eene heiligheid, zooals des Heeren Wet ons beveelt, en welke niet bestaat in eigenwillige geestelijkheid.

Nog eens, lees pag. 83: zoodat het u aan geene deugd ontbreekt, welke God in u wil aanschouwen.

Pag. 79: en ik ween van stille blijdschap; zie ook pag. 80. En indien gij, Broeder, of een der Broeders eene andere Godzaligheid en heiligen wandel kent of hebt, in welke beoefening het anders toegaat, als ik pag. 150, 151, 152 en 149 met aanhalingen van Filipp. 3 beschreven heb, zoo moogt gij toezien waar gij er mede blijft op uw sterfbed.

Schoon ik met Hiskia zeg: "Gedenk Heere! dat ik in oprechtheid voor Uw Aangezicht gewandeld heb", zoo wil ik van mijne Godzaligheid en heiligen wandel niets, niets weten, maar ken alleen Christus, mijnen lieven Heiland, mijn Alpha en Omega, en daartusschen mijne hartelooze Godzaligheid en mijn onheilige heilige wandel en alle mijne zonden, en zeg met Paulus: "Wie wil verdoemen, Christus is hier".

"Ein Christ halte und habe sich alzeit, im guten, so wol nach seiner Bekehrung, als lange er lebet wie vor, nur passive, leidender weise dasz er Gott nur lasse in ihm dasselbige thun, und er

nichts eigens an dem Wercke, so fern es gut ist, habe, ob er wohl darin Gottes Instrument und Mittel ist, und Gott also immer allein alles, er immer nichts sei”, zegt Luther.

“Een Christen houde zich en gedrage zich immer, in het goede, zoowel na zijne bekeering, zoolang hij leeft, als er vóór, slechts passief, lijdenderwijze, dat hij God slechts dat in hem laat doen, en hij niets eigens in het werk, voor zooverre het goed is, hebbe, al is hij daarin Gods instrument en middel, en God altijd en alleen alles, en hij immer niets”. (noot 11)

Zoo gij de vermaningen en geboden des Heeren en Zijner Apostelen anders uitlegt, en niet onophoudelijk naar Christus drijft, verstaat gij niet wat gij leest, al meendet gij, het was u nóg zoo klaar.

Christus vóór ons en Christus in ons, als van elkander wezenlijk onderscheiden, ken ik, sedert ik geloof, dat Gods verkiezing ten eeuwigen leven vaststaat, zoo weinig meer, als de onderscheiding van Dogmatiek en Christelijk Moraal. Die de algemeene genade of conditioneele verkiezing in den tijd gelooven, drijven dit.

Hoe komt gij daaraan? De genade is eene machtige, doorbrekende, doorwerkende, heerschende en heerlijk makende gave. Rom. 8:30: “deze heeft Hij ook verheerlijkt”.

“Ik breng den Christen gedurig tot de verdoeming der Wet”. Onwaarheid. Op pag. 68 blijft de vorige man op zichzelf goed, en hij had er recht toe. Zie ook pag. 69.

“Ik breng hem niet op den weg der heiligmaking”. Is dan God niet God, en Zijn Zoon geen Koning, is Christus een dood iets, als ik de lieden naar Christus wijs, als den Weg, en zoo het eenig Middel om gerust, blijmoedig, en Godzalig te leven.

Waar wijs ik dan heen? (Zie pag. 149, 150 en 151). Zie toe Broeder! of Christus in u leeft, en of gij niet door te ijveren voor de Wet, op de Scylla gevallen zijt. Gij zijt onder de Wet, eer gij het weet. Christus is de Weg; de afgrond aan de eene zijde vleeschelijke vrijheid, ja en aan de andere zijde het wederom kruisigen onzes Heeren en Hem smaadheid aandoen.

Nu komen wij aan de Wet: “voor zoover dezelve op Sinaï in donder en onweder wordt gepredikt, zijn wij aan dezelve gestorven”, zegt gij. “Voor al zooveel zij de geloovigen vermaant, noodigt, uitlokt tot heiligheid, en dus eene Wet der heiligmaking is, niet, want dan is zij eene vervulling van de Godsbelofte zelve, Jer. 31:33”.

En dit is dan mijne hoofddwaling, dat ik dit niet erken! Hadt gij zelf Luther niet aangehaald, terwijl gij mij verdenkt van Antinomie, welke verdenking reeds bij den verstandige niet opkomen kan, die pag. 65 en 66 mijner preek heeft gelezen, ik zou hem niet aanhalen, en hierbij nu: “zonder heiligmaking zal niemand den Heere zien”.

“Ob wohl ein Christ”, zegt hij, “noch im fleische lebet, und an ihm selbst wol unrein ist, so ist er doch durch den glauben allerding rein. Also ist ’s eine fremde und doch unsere heiligkeit, dasz Gott alles, was wir thun in diesem leben, als an ihm selbst unrein, nicht ansehen wil, sondern allein heilig köstlich und angenehm sein sol durch dies Kind, dasz durch sein leben, heilig macht”.

Item. “unsere heiligkeit ind gerechtigkeit ist Christus”. tom. 6 Jen. Ger. 77b.

Item. “darum heissen sie heiligen, nicht dasz sie (in und and ihnen selbst) ohne sünde sind, oder durch wercke heilig werden; sondern das Widerspriel; aber durch fremde heiligkeit heilig werden, welche alle Sünde und Gebrechen, so im Fleisch übrig bleiben decket und abwischet.

Dasz Christus reich nichts anders ist denn eitel Vergebung, dasz nur mit Sünder umgehet und immerdar auslöschet, decket, feget und rein machet, weil wir hie leben”. tom. 6 Jen. Germ. 213.

(Ofschoon een Christen”, zegt Luther, “nog in het vleesch leeft, en in zichzelf onrein is, zo is het eene vreemde en toch onze heiligheid, dat God alles wat wij in dit leven doen, als in zichzelf onrein niet aanzien wil; maar dat het alleen heilig, kostelijk en aangenaam zoude zijn door dat ééne Kind, Dat door Zijn leven, heilig maakt”.

Voorts: “onze heiligheid en gerechtigheid is Christus”. Deel 6, Jen. Ger. 77b.

Voorts: “Daarom heeten zij heiligen, niet omdat zij (in en op zichzelf) zonder zonde zijn, of door goede werken heilig worden; maar integendeel, maar door vreemde heiligheid heilig worden, die alle zonden en gebreken die in het vleesch overblijven, toedekt en afwascht. Dat Christus’ Rijk niet anders is dan enkel vergeving, dat slechts met zondaren omgaat en steeds door afwascht, bedekt, schoonveegt en rein maakt, zolang wij hier leven”. Dl. 6 Jen. Germ. 213.) (noot 12) (Ik lees dit eerst nu en kende het vroeger niet.)

“Ja, maar de Schrift!” zegt gij. Goed! wáár leert de Schrift die splitsing; wat wilden toch de Galaters; wat leert ons die Brief. Wat wilde toch Paulus met den Brief aan de Romeinen. Overal dezelfde Wet. Liefde tot God en onzen naaste. Rom. 13:9; Gal. 5:14, en dat voor de geloovigen uitgedrukt als het wandelen in den Geest, d.i. in geloove, Gal. 5:16, 25, het wandelen in Christus, als armen, zwakken, krachteloozen, gelijk wij Hem hebben aangenomen; het wandelen in de voetstappen onzes Heeren, in kleinheid, in gevoel onzer nietigheid, in liefde tot des Heeren volk, in waarheid, in ongeveinsdheid; en overal de belofte er bij, niet alleen van genadekracht, neen! maar de belofte voor zich, de Heere Zelve, de genade zal het doen. 1 Thess. 5:23, 24; 2 Thess. 3:16; Hebr. 13:20, 21; Jak. 1:17; Gal. 6:15, 16; Filipp. 1:6 en 4:19... 1 Cor. 15:56, 57; Rom. 11:36.

En daar, waar van zonde afgemaand wordt, is gedurig eene heenwijzing op Christus, op des Heeren genade, welke blijft, zooals in de aangehaalde plaatsen en Rom. 13:13, 14 en Col. 3:4, 5, 10.

En een ontvangen en nemen uit Christus. (Ef. 1:23; Rom. 6:14; Joh. 1:16.) De Wet wordt niet veranderd noch gesplitst, neemt ook geenen anderen vorm aan, maar blijft in haar geheel; wij worden veranderd; wet en belofte, werken en genade staan altoos tegen elkander over in haar geheel, ook voor de geloovigen. (Gal. 3:17; Rom. 5:20 en 21.)

Rom. 3:31 zegt Paulus: wij richten de Wet op, geven haar hare eer; zeggen, dat ze volbracht is. En verder: Rom. 1:17 staat niet: hij zal zijns geloofs rechtvaardig zijn, maar: hij zal zijns geloofs leven; leven staat er.

Niet zijns geloofs en zijner heiligmaking, maar: zijns geloofs. Nergens heet het, dat men niet inkomt omdat men geene heiligheid in zich heeft; maar dat men Christus verwerpt (Hebr. 10:28, 29.)

Ook is de Wet de vervulling van de Godsbelofte niet (Jer. 31:33 en dergelijke plaatsen), maar de belofte in den geloove aangenomen zijnde, hebben wij de Wet des Heeren, welke volmaakt is en de ziel bekeert (Ps. 19), in ons binnenste, en niet alleen dit, maar ook derzelve vervulling, gelijk het heet: “Ik zal maken, dat zij in Mijn rechten wandelen”.

Hier is het geene vordering, maar belofte, de Heere Zelve zal het in ons doen, en is zoo niet de Wet de vervulling der belofte, maar de belofte de vervulling der Wet; en hoe drukt Paulus dit nu uit? Zie Ef. 4:16, Ef. 2:10-13. Zoodra nu die Wet in mij spreekt, bid ik: “Heere! doe Gij het in mij”.

En daar ik meestal het omgekeerde zie, en Rom. 7:14 staan blijft, zie ik op Christus en zoo houd ik vrede met God! Maar wat is de voornaamste inhoud van die Wet?

Hier sla ik op 1 Joh. 3:23. Alzoo: geloof in Christus, en wat verder: Liefde tot Zijn volk of tot mijn naaste, welke uit dat geloof hervoor komt, als eene vrucht; zoo doet het geloof hier alles, ik heb Christus en in Hem der Wet einde; de Wet, die de Heere in mij vervult, gaat alzoo in Hem op.

Hier lees ik Joh. 17 en Joh. 15:16 en worde getroost, en het kan niet anders, of ik heb lust naar den inwendigen mensch aan Gods Wet; maar evenzoo kan het niet anders, of ik voel eene andere wet in mijne leden, welke strijdt tegen de Wet mijns gemoeds, en neemt mij gevangen onder de wet der zonde; en daar ik wel weet, dat het zóó blijven zal, totdat ik ellendig mensch

verlost worde uit het lichaam dezes doods, zoo dank ik God door Jesus Christus, onzen Heere, en zal met Christus, mijnen Heere, als Hij mij komt afhalen in Zijns Vaders huis, ten hemel varen; en daar zulk een geloof in mij is, zal het mij niet ledig, noch onvruchtbaar laten in goede werken, schoon ik een arm zondaar blijve, en mijzelf al onbekwamer en onheiliger bevinde.

Zie, dat is dat zoete Evangelie, waarop ik leven en sterve. Daarvoor heb ik leven, goed en bloed over; en Calvijn spreekt ook van niets anders, in zijn: Christ, la fin de la loi. (Christus, het einde der Wet) (noot 13) Jac. 1:25 Grieksch.

Alle vermaningen der Apostelen doelen ook daarop, en verstaat men ze anders, men staat in eigen kracht, en weet niet wat men leert. Onze eigengerechtigheid kan niet anders dan alle opwekkingen als eischen opvatten, zoolang men het zóó niet verstaat, en men plaagt een bekommerd gemoed, ergert den waren geloovige, valt zelf onder de Wet, als men niet predikt: dat Jezus Christus gisteren en heden Dezelfde is en in alle eeuwigheid.

En evenwel is niets overbodig in de Schrift. De wijngaard des Heeren heeft eene omtuining; deze heb ik kortelijk beschreven in mijne Eingang van de preek; wilt gij er op drukken, zoo verlaat eene Kerk, waar geen zuivere prediking des Woords, geen tucht meer is.

Als wij de broeders van nabij hebben leeren kennen, en voor onze eigene diepe ellende niet blind zijn, waar blijft gij dan met uwe heiligmaking, wat wordt er dan van de goede werken.

Denk slechts aan de wijze, waarop gij deze onderhavige zaak behandeld hebt. O, zoo de genade niet heerschte ten leven; zoo niet Christus alléén het was, wij gingen, na onze bekeering, nog allen ter helle.

En evenwel zullen de goede werken gedreven en geleerd worden, gelijk ik doe, maar te zijner plaatse en tijd, naar bevind van zaken. Nog eens: de wijngaard Christi heeft eene omtuining; maar die in Christus is, en in Hem blijft, dat is in den geloove, trots zonde, duivel, en wereld zich houdt, brengt vanzelfs vele vruchten voort. Hij kan niet anders, want hij is in Christus.

De eerste ware geloofsvrucht is gevoel van onwaardigheid: “Heere! ik ben niet waardig, dat Gij onder mijn dak komt”.

De andere geloofsvrucht is gevoel van volslagen krachteloosheid, en het heet hier: “Onze oogen zijn op U, totdat Gij ons genadig zijt”.

Ik vraag u: Zijt gij der Wet waarlijk in de praktijk gestorven; kunt gij dit heden en morgen met alle toevorrecht zonder wankelen zeggen. Zoo ja! hoever zijt gij dan in de heiligmaking gevorderd. Luther zei eens zeer waar: “Ik versta de zaak zelve nog niet recht!”

Gij moogt uit het aangevoerde opmaken, tot welke dwaling gij vervallen zijt, als gij de menschen nog verder geleid wilt hebben dan tot Christus, de vrijspraak door Zijn bloed en gerechtigheid, de barmhartigheid en ontferming Gods in Hem geopenbaard, het gaan tot Hem, en het zich houden aan Hem, om alzóó uit Zijne volheid alles te ontvangen, het jagen naar Hem, om in Hem meer en meer bevonden te worden, het alles voor schade achten, om Hem te kennen, de kracht Zijner opstanding, de gemeenschaps Zijns lijdens; terwijl gij over dit alles heen, wat ik daarvan in mijne preek heb voorgesteld, nog eene heiligmaking begeert, welke gij voorstelt “als de Wet van Mozes in een liefelijk geruisch, als des Heiligen Geestes, noodigende en uitlokkende tot heiligheid, tot verheerlijking van Christus’ Koninklijk ambt”.

Waarom dat alles niet bewezen uit des Heeren Woord? Gij schrijft: “Merk op hetgeen ik u uit des Heeren Woord wensch te zeggen”, waarom doet gij zulks niet?

Het Woord des Heeren luidt anders. Met Jer. 31:33 bewijst gij niets.

Ezechiël 36:26, 27 en Ez. 11:19, 20 wordt een nieuw hart en een nieuwe geest beloofd. Dáár zegt de Heere: “Ik wil Mijnen Geest in u geven en Ik wil zulke lieden uit u maken, die in Mijne geboden wandelen, en Mijne rechten houden, en daarnaar doen.” Jer. 31. “Ik wil Mijne Wet in hun binnenste geven en in hun hart schrijven.”

Hier wordt voorgesteld het werk van den Drieënige God en niet van Christus als Koning; wordt voorgesteld als het nieuwe verbond, geheel onderscheiden van het verbond op Sinaï gemaakt. Hebr. 10:16. lees ik niet “Mijne Wet”, ook niet “Mijne geboden”, maar “Mijne Wetten”.

Uit hetzelfde Capittel is het openbaar, dat de Heere daar allervoornaamst mede bedoelde de wijze en weg, waardoor wij behouden mochten worden, zie Vers 17, vergelijk Vers 10, ontwikkeld uit Vers 15. Dat kan de Wet van Mozes, hoe liefelijk ook lokkende, ons niet leeren, Hebr. 8:13, brengt er ons ook niet op. Dat ik hier naar den Woorde Gods spreke, is ook verder klaar uit 2 Cor. 3:3, 6, 7.

Daar is een hemelsbreed onderscheid tusschen de bediening des Geestes, des N. Ts., het ambt, dat de verzoening predikt, en in de vleeschen tafelen onzer harten ingeschreven, en tusschen de Wet, de 10 geboden, (want dat Paulus daarvan bijzonder spreekt, is openbaar Vers 3), “de letter, welke doodt, de bediening der verdoemenis”.

Daarentegen stelt verder Paulus de bediening der gerechtigheid, niet der heiligmaking. En hoe die gerechtigheidsbediening wordt voortgezet, zien wij Vers 18 en Vs. 6 en dat als van des Heeren Geest.

Nog eens: de bediening des Geestes, de bediening der gerechtigheid alleen was het, waardoor de Corinthiërs een voor allen leesbare brief van Christus waren; zoo was dan die gerechtigheidsbediening geene doode of doodende letter, maar des Geestes, maar ten leven, maar vanzelve zaad in zich hebbende, en door des Heeren genade ook vruchtdragend, anders waren de Corinthische geloovigen geen leesbare brief geweest.

Daarbij behoefde niets meer te komen; er is hier geene rede van heiligmaking, voorgesteld als eene wet, neen, maar: de Heere is de Geest, “waar nu de Geest des Heeren is, dáár is de vrijheid” (Vers 17.) En wat dit nu verder medebrengt, zien wij Vers 18, een dagelijks meer en meer verheerlijkt worden in de heerlijkheid der bediening, der gerechtigheid, in de heerlijkheid van Christus den Heere; een van gedaante veranderd worden, naar dat beeld bij heerlijke toeneming; een doorschouwen in de volmaakte Wet der vrijheid (Jak. 1:25), waardoor men vanzelve een dader des Woords is.

Dat “de Wetten”, waarvan Paulus spreekt, Hebr. 10:16, in dien zin opgevat moeten worden, is ook klaar uit Joh. 6:45 (in welken zin de Joden het woord thorah en morèh, onderwijzer, ook nemen). Vergelijk voorts Joh. 6:27-29. In dien zin spreekt ook Paulus van de Wet des geloofs, Rom. 3:17; en van: harte gehoorzaam worden den voorbeelde der leer, Rom. 6:17.

Ook: de gehoorzaamheid des geloofs, Rom. 1:5; 1 Petr. 1:2. Verder: de Wet des Geestes ten leven in Christus Jezus, Rom. 8:2. Vergelijk voorts: Jes. 42:4, 21; Joh. 6:40; Jes. 51:4, enz.

Zoo is dan niet de heiligmaking de “Wet der Vrijheid”, gelijk gij wilt, en deze de Wet van Mozes; maar doorschouwende in de volmaakte Wet der vrijheid, waardoor wij vrijgemaakt zijn van de wet der zonde en des doods, zijn wij vanzelve doenders des Woords, en is alzóó de heiliging, of wat gij heiligmaking noemt, mede een gevolg daarvan.

Nog eens, Ps. 40 hebben wij die Wet volkomen voorgesteld, en weten daaruit den wille Gods, en Zijne Wet, welke is in het midden des ingewands onzes gezegenden Middelaars. Deze volbracht dezelve, gelijk ook de Wet op Sinaï, door Zijne volkomene gehoorzaamheid, nam verder van de laatste den vloek en verdoemenis op Zich en voor altoos van ons af; en in den wille Gods, uitgedrukt in Ps. 40, heeft Hij door ééne offerande in eeuwigheid voleind, die geheilgd zijn. Hier houdt het verbond der werken op, en staat het verbond der genade, en de onderwijzing en vrucht daarvan hebben wij Ps. 40:10, 11 en Hebr. 10:5-10. En dat alles door den eeuwigen Geest, door den Heiligen Geest.

Waar wij nu dezen Geest van God ontvangen, is de ganschen Naam des Heeren ons heerlijk, stemmen wij in met den weg der verlossing, kunnen niet anders dan gelooven, doen den wille

des Vaders, gelooven in God den Vader en in Zijnen Zoon Jesus Christus (waarachtig God en waarachtig heilig Mensch) en in den Heiligen Geest.

De Heere geeft ons eenen nieuwen geest, een nieuw hart, schrijft Zijne Wet in ons binnenste, zóó bekeert Hij ons, werkt in ons droefheid naar Hem, geeft ons het geloof, waardoor wij ons aanklagen, Hem gerecht spreken (rechtvaardigen), voor Zijnen troon om genade schreien, gerechtvaardigd worden, vereenigd worden met Christus, vrede bij God hebben, vrijmoedigheid om “Abba” te roepen, roemen in de hoop der heerlijkheid, getroost zijn in de gemeenschap des lijdens en des doods van Christus, geduldig in beproeving, tot alle goed werk volbereid, staande in de hope, vervuld met de liefde Gods, en roemen den Heere alléén, met eenen moedigen en heldhaftigen roem.

Niemand behoeft hier te zeggen: “Kent den Heere”; door Hem geleerd, zijn wij tot alles bekwaam uit God, hebben de zalving, en deze blijft in ons, en wij hebben niet noodig, dat iemand ons leert. 1 Joh. 2:27.

En daaraan erkennen wij dat de Heere in ons blijft, 1 Joh. 3:24; 1 Joh. 4:13; Rom. 8:9.

Wij houden zijn geboden, doen wat Hem welbehaaglijk is, wandelen in de vreeze Zijns Naams, zondigen niet, kunnen niet zondigen, wijl wij van God geboren zijn (1 Joh. 3:9), hebben God lief, omdat Hij ons eerst liefgehad heeft, en hebben ook lief dien, die van God geboren is, d.i. wij hebben de broeders lief, het is onmogelijk anders te doen, wij houden Gods geboden, want wij weten, dat ze niet zwaar zijn, wij doen ze met lust en liefde, overwinnen allen tegenstand, wij hebben den duivel overwonnen, kennen den Vader, zijn sterk, het Woord Gods blijft bij ons, ons geloof heeft de wereld overwonnen, en daar wij Christus toebehoren, hebben wij het vleesch met de lusten en begeerlijkheden gekruisigd, de zonden zijn ons vergeven, en wij wandelen in het licht.

(Joh. brief), Rom. 14:15. Wij hebben lust, naar alle geboden Gods volmaaktelijk te leven, want wij hebben den Geest Christi. Ja, nog meer, de kroon der gerechtigheid is bereid, ons pand bij God weggelegd wel bewaard; en een: Ach waren wij dáár! is onze gestadige zucht.

Zegt hier de Wet, de duivel en mijn vleesch hierop duizendmaal neen; zoo zeg ik toch duizendmaal ja, ja; en dat woord moeten wij allen staan laten; en dat alles heeft een ieder, die uit God geboren is, of hij het gelooven kan of niet, evenwel door het geloof, hij zij nog zoo bekommerd, verlegen en verslagen, van het oogenblik af, dat hij geboren is.

Dat alles heeft hij in Christus, door Hem is hij zoo volkomen als de Vader, zoo rechtvaardig als God. Want hij is geworden de rechtvaardigheid, de gerechtigheid Gods, daar zijn lieve Heiland Christus voor hem tot zonde gemaakt is; en al hadden er zeven duivelen in hem gezeten, ja een legio van duivelen, de duivelen er uit, en hij in het Paradijs Gods.

Hoe gruwelijker voorwerp hij is, des te heerlijker meesterstuk Zijner genade zal de Heere uit hem maken; en zal in hem werken alle mogelijke heiligheid, Godzaligheid en alle deugd en goede werken, en zij zullen in hem zijn en zijn in hem, ook wanneer hij vanwege de menigte zijner zonden niet zien kan. Amen!

Dan is het Evangelie der genade Gods, dat vermag het bloed van Jesus Christus, dat leert des Heeren Geest, en wie anders leert is een leugenaar. Bedenk wat gij wilt, wat waarlijk heilig en goed is, eisch, vorder en verlang het, of bid er vriendelijk om, en ik breng u een wedergeborene, een Christen, daarin is het, en meer dan gij bedenken kunt.

Maar vraag het hemzelf niet, want dan antwoordt hij: Ik ben een groot beest voor God (Ps. 73); ik heb geene wijsheid geleerd, noch de wetenschap der heiligen gekend. Wil God met mij naar recht vervaren (handelen), ik kan op duizend niet één antwoorden.

En als gij met hem van heiligheid of goede werken spreekt, hij heeft geene. Rom. 1:12 is zijne begeerte. “Ben ik niet vroom, zoo is mijn Heiland toch vroom; ben ik niet heilig, zoo is mijn Heiland toch heilig”; spreek is als een kind, ja als een kind, en ach! of ik nog meer als een kind

sprak! Ik spreek als van God geleerd. Gelijk ik het dan van den Heere ontvangen heb, mag ik niet handelen, als had ik het uit mijn eigen brein, als een stelsel, of gevoelen, gelijk gij schrijft.

Nog eens, de heiligmaking is de Koninklijke Wet niet, de Wet van Christus ook niet, gelijk gij wilt, allermintst de Wet der vrijheid; maar dat is de Koninklijke Wet: Hebt uwen naaste lief als uzelf; de liefde is de vervulling der Wet, (niet de heiligmaking, hāgiosunē, hāgiasmos).

Daarin wordt de geheele Wet weder als tot een hoofdsom gebracht (anakephalaioutai), Rom. 13:9. Gij hadt, om uwe stelling vol te houden, eerst moeten bewijzen, dat heiliging en liefde een en hetzelfde zeggen. Hebr. 12:14 (vergel. Rom. 12:17, 18) komt een uitvloeisel uit de liefde tot den naaste en de heiliging, als twee verschillende zaken voor.

Wij, de Wet van Christus vervullende, zijn overvloedig in de liefde tot elkander, en zijn zoo onstraffelijk in de heiliging voor God, onzen Vader. 1 Thess. 3:12, 13.xxxxxxxxxxx

Dat de heiligmaking na te jagen de wille Gods is, en wij geroepen zijn tot heiliging, zie ik in de Schrift (noot 14), dat dezelve heiliging aangemaand wordt, vooral waar van hoererij de rede is, zoodat men het bijna door kuischheid, reinheid zoude kunnen verklaren, leert mij des Heeren Woord mede. "Ook gij zult heilig zijn, want Ik ben heilig".

Maar dat de heiligmaking als een bijzonder stuk na de leere der gerechtigheid van Christus en der genade, welke heerscht ten leven, gedreven moet worden, zie ik niet in de Schrift. Ik meen: als een van de prediking der gerechtigheid onderscheidene zaak.

Het stuk der dankbaarheid, of de leere der goede werken, en daar de heiliging onder begrepen, is wat anders, en dat is Bijbelsch, niet bijzonder tot verheerlijking van Christus' Koninklijk ambt, na de prediking der verzoening, niet als eene Wet van Mozes in anderen vorm, maar als iets, dat van de geloovigen gevorderd wordt tot verheerlijking des Drieëenigen Gods, en waarbij het ambt, dat de verzoening predikt, gedurig weder den boventoon hebbe, en wij gedurig tot Christus gedreven worden, naar de heilsleer, voorgesteld 1 Cor. 1:30 en Rom. 8:29-32.

Zoo eene dichterlijke idee uit de lucht te grijpen, en dan daarop te werken en te zeggen: Gij zijt niet gereformeerd, gaat gemakkelijk; bewijzen is zoo gemakkelijk niet! Eilieve! waarom staat niet Catechismus Vraag 2 ten derde: Hoe ik de heiligmaking na zal jagen, of hoe ik voor God heilig zal leven?

Gevoelt gij niet waar dat heen loopt? En met welk doel is dat 3de stuk geschreven? (Noot 15) Het is blijkbaar genoeg uit Vraag 87 en den 33sten Zondag. Meent gij, dat, wat bij u Heiligmaking is, dit bij de Catechismusschrijvers dankbaarheid heet; lees dan nog eens de heerlijke verklaring der 10 geboden.

Rijst hier niet dadelijk de vraag op: Kunt gij dit alles volkomenlijk houden? Nu, waar blijft dan uwe heiligmaking, welke gij (de Heere make u genadiglijk met dat gevoelen te schande) durft voorstellen als het slot en de kroon van het geheel der zaligheidsleer!

Zij gaat op in de Vraag en Antw. 114. En het slot en de kroon van het geheel der zaligheidsleer heb ik in Vraag en Antwoord 115: vergeving der zonden, gerechtigheid in Christus, God bidden om de genade des Heiligen Geestes.

Zie ook Antw. 86: "Opdat wij hoe langer zoo meer naar dat evenbeeld Gods vernieuwd worden!" Eilieve! lees gij hetzelfde niet en niets van de heiligmaking naar uwe voorstelling, in de Geloofsbelijdenis Art. 24: "Onze consciëntiën zouden gekweld worden, indien zij niet steunden op de verdiensten des lijdens en stervens onzes Zalmakers".

Ziet gij, evenzoo als ik in mijne preek doe; neem dezelve nog maar eens in uwe hand, als gij uwe consciëntie met zonde bezwaard gevoelt? Wat? Leest gij iets anders in Art. 29 der Geloofsbelijdenis: "Nemende gestadiglijk hun toevlucht tot het bloed, den dood, het lijden en de gehoorzaamheid des Heeren Jesu, in Denwelken zij vergeving hunner zonden hebben door het geloof in Hem."

Wilt gij, sla verder den Ziekentroost op. Eerst komen de vruchten des Geestes, en dan ten einde: “Dan hiertoe hebben wij een zeker remedie en middel, te weten Christus, Die ons verlost heeft”, en wat verder: “De rechtvaardige leeft zijns geloofs”. Zoo ook in het Formulier van het Nachtmal. Daar overal van de heiligmaking, naar uwe meening, en die van latere Godgeleerden, of van Christus’ Koninklijk ambt als naar uwe opvatting uitgevoerd wordende daarin ne jota quidem (zelfs geen jota); in den Brief van Paulus aan de Hebreeën ook niet.

Bij de Hervormers Luther, Calvijn, Olevianus, Melanchthon ook niet. Ik zal u dit nog wel nader bewijzen. Hoewel genoeg reeds, om u te bewijzen, hoe gij het niet van den Heere hebt, en dat het niet van Zijnen Geest is, wat gij mij hebt geschreven.

En wat er is van uwe woorden: “Gij brengt hem gedurig tot de verdoemenis der wet”, (Luther zeide eens: das verdammte Gesetz), en “vandaar weder tot de vrij spraak door Christus’ bloed en gerechtigheid, zonder hem zooveel als een voetstap te leiden op den weg, dien de Apostel Paulus tot een slot en een kroon van het geheel de zaligheidsleer zoude voorstellen, t.w. de heiligmaking”.

Eerst nog iets in het midden. 1 Cor. 1:30 legt gij uit van het drievoudig ambt onzes Heilands. Dit geldt no. 6. (noot 12) “Christus, zoo legt gij het uit, is ons tot wijsheid gemaakt, dit ziet op Zijn Profetisch ambt; tot rechtvaardigmaking, dit ziet op Zijn Hoogepriesterlijk verzoenend Borg- en Middelaarsambt; tot heiligmaking en verlossing, dat ziet op Zijn Koninklijk ambt”.

En daar ik van het Koninklijk ambt, en in het geheel van het drievoudig ambt weinig of niets in mijne preek heb, zoo doet u dit leed. Ik vraag u weder: Waarom dit niet bewezen?

Uwe uitlegging is geheel willekeurig. De Catechismus, gelijk ik ook in mijne preek doe, brengt den geheelen tekst in zijn verband tot het Middelaarsambt onzes Heeren, of dat Hij onze eenige Zaligmaker is (Vraag 30), en brengt dezelve niet bij de 31ste; de Heiliging te brengen tot Zijn Koninklijk ambt kan ik niet; zoolang ik in de Schrift het omgekeerde zie.

De Brief aan de Hebreeën leert mij anders. Daar is de Heere overal ons heiligende als Hoogepriester, als de ware Melchizedek, de Koning der gerechtigheid, niet der heiligmaking, naar uwe voorstelling; maar de heiligmaking, heiliging, Godzaligheid, dooding van den ouden mensch enz., heb ik in Vraag 43, 44, 45 van den Catechismus, zoo ook in mijne preek; heb ik in Rom. 6 en 7:1 etc.

“Tot wijsheid” behoort ook niet partieel tot des Heeren Profetisch ambt, dat zegt Paulus niet: “Christus Jesus is ons van Gode geworden tot wijsheid”, dus de geheele Christus, geheel tot gerechtigheid, geheel tot heiligmaking, geheel tot verlossing.

De Schrift zegt ook niet: Hij leert ons wijsheid, maar Hij is ons tot wijsheid van Gode. etc. Hij is, Hij is. En daarmee vervalt deze uwe opvatting.

Christus Jesus is mij tot wijsheid, als Profeet, Hoogepriester, Koning, Zaligmaker, zoo ook tot gerechtigheid, zoo ook tot heiliging, etc.

Waarom scheidt gij, wat God heeft samengevoegd; een ander zou even willekeurig kunnen zeggen, dat Christus tot wijsheid en gerechtigheid, Jesus tot heiligmaking en verlossing behoorde. Maar ook dit zegt Paulus niet.

In de Schrift komt de Heere altoos voor, zooals Hij in Zijn drievoudig ambt te gelijk werkt. “Altoos”, zegt Calvijn op dezen tekst, “is in Christus onafscheidelijk het eene en het andere. Wij kunnen Hem niet deelachtig zijn, zonder Zijner heiliging tevens deelachtig te zijn, want Hij kan Zich niet in stukken laten verdeelen.

Daar het dan alzoo is, dat de Heere Jesus nimmer aan iemand het genot Zijner weldaden geeft, tenzij Hij Zichzelven geve; schenkt Hij beide dingen, (gerechtigheid en heiliging) te gelijk, en nimmer het eene zonder het andere. En wij kunnen deze gerechtigheid niet omvatten, zoo wij niet ook Zijne heiliging hebben”. (Instit. Boek III hoofdst. 16.)

Dat mijne wijze van verklaring in mijne preek goed was, wist ik van den Heere. Thans sla ik Calvijn op, die groote man dacht er ook zoo over. “Niemand is in Christus, tenzij hij zijne gerechtigheid geheel (entièrément) in Hem hebbe; dewijl de Apostel geenszins zegt: dat Hij gezonden is om ons te helpen de gerechtigheid te verkrijgen; maar om ons tot gerechtigheid te zijn.

En dit is niet alleen het eindoogmerk; maar ook, daar wij, nadat wij in Zijne gemeenschap zijn opgenomen, nog dwazen zijn in onszelf, is Hij ons altoos wijsheid van God; voor zoveel wij zondaars zijn, is Hij onze gerechtigheid; voor zooveel wij onrein (immondes) zijn, is Hij ons tot heiliging; In het kort: dat al Zijne goederen de onze zijn, en wij in Hem alles hebben, in ons niets. (bref, que tous ces biens sont nôtres, et en lui nous avons tout, et nous rien.)

Het is dan noodig, dat wij op dit fundament gebouwd worden, zoo wij tempelen zijn willen, den Heere geheilgd”. (Instit. Boek III. Hoofdst. 15 paragr. 5). Op denzelfden tekst zegt hij: III. 14. 17. “De Schrift bevestigt eenvoudiglijk dat Christus ons is tot gerechtigheid en ten leven (heiliging, verlossing), en dat wij zulk eene weldaad deelachtig zijn door het geloof alleen”.

In dien zin zegt ook Newton: “Als ik den Bijbel opensla, of dat ik in mijnen Geest de weldaden, waarmede de Heere mij verrijkt heeft, opsomme, vind ik mij rijkelijk (voor alle lasten) beweldadigd. Jesus is de mijne en ik heb wijsheid, gerechtigheid, heiliging en verlossing en belangstelling in alle de beloften en volmaaktheden Gods in Hem.” (Brief XV aan Mylord D.)

Voor zooveel de Heere ons tot verlossing is, stelt Calvijn Hem voor als Koning, III. 15. 15, en evenwel zegt hij met recht: “De Priesterlijke en Profetische zalving retiennent leur degré et ne doivent pas être laissés en arrière” (en mogen niet achteraan geschoven worden), Zooals gij doet in uwe splitsing.

Instit. II. 16. 19 zegt Calvijn: “Indien wij behoudenis zoeken, zoo leert ons de Naam Jezus alleen, dat dezelve in Hem is. Indien wij de gaven des Heiligen Geestes zoeken, wij zullen ze vinden in Zijne zalving”.

En hierbij haalt hij 1 Cor. 1:30 aan. Overal in de Schrift wordt de Heere voorgesteld als de Koning over het huis Davids, over alle volkeren, over alle creatuur, in welken zin Hij ook Heere is; verder als Koninklijk Profeet, Koninklijk Hoogepriester, regeerende met eene schepter der rechtmatigheid.

Zoo zegt dan ook Calvijn, Instit. III. 3, 19: “dat in het Koninkrijk Gods bevat zijn (est comprinse): vergiffenis der zonden, heil en zaligheid, en in het algemeen alle weldaden, welke wij van God ontvangen”.

“De vergiffenis der zonden wordt gepredikt, wanneer men de menschen er op wijst, dat Jesus Christus hun geworden is tot verzoening, gerechtigheid, heil (salut) en leven, zooals S. Paulus zegt (1 Cor. 1:30), en dat door Zijne bemiddeling en à son adveu zij gehouden worden voor gerecht en onschuldig (innocens) voor God. Wij ontvangen het een en ander door het geloof”.

Zie verder deze plaatsen uit den Woorden Gods. Ps. 2; Ps. 110; Ps. 96:10; Jes. 32:1; 33:17; Jer. 33:15; 30:9; Ez. 37:24; Micha 4:7; Luk. 1:33; Zach. 9:9; Matth. 21:5; Matth. 2:2; Matth. 25:34; Matth. 27:11; 29; 37:42; Luk. 19:38; Luk. 23:2; Joh. 18:39; Openb. 17:14 het Lam is een Heere aller heeren; Joh. 18:36; Joh. 17:2; Rom. 8:32; uit welke en meerdere het openbaar is, dat Christus’ Koninklijk ambt of heerschappij, regeering der wereld ten goede Zijner Kerk, regeering Zijner Kerk, of geestelijk Koninkrijk niet zoozeer zich bepaalt tot de heiligmaking, neen, maar alles in zich bevat; dat Hij Zijne Kerk regeert door Zijn Woord en Geest, en alzoo de prediking des Woords, bediening der Sacramenten, bestiering der Gemeenten, werkingen des Geestes, verheerlijking der vrije genade, wedergeboorte, boete, bekeering, geloof, vergiffenis der zonden, mededeeling Zijns Zelfs en aller Zijner heils- en genadegoederen, aan de geloovigen en alles wat tot het leven en Godzaligheid behoort, rijkelijk mededeelt en schenkt, naar de dierbare

beloftenissen Zijnen volke gegeven, 2 Petr. 1:2, 3. En dat alles evenwel als Jesus Christus, als Middelaar, Zaligmaker, Verlosser, als Profeet en Hoogepriester.

En wederom dit alles naar deze heilsorde: “Niemand kan tot Mij komen, tenzij dan dat de Vader Die Mij gezonden heeft hem trekke”; “wendt u tot mij alle gij einden der aarde en wordt behouden”.

“Niemand kan Jesus Christus den Heere heeten dan door den Heiligen Geest”. “Zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen.” “Wie Christus’ Geest niet heeft, is niet Zijn.”

Ik ken geen anderen Koning, in heerlijkheid, dan mijn gekruisten Koning; en Zijn doornenkroon en geeselslagen is mij, hoe scherp ook, de dierbaarste roede, als Hij mij tuchtigt, opdat ik Zijne heiliging erlange. Van zulk een Koninkrijk dan en Koninklijk ambt onzes Heeren, hooggeloofd in der eeuwigheid spreekt de Heilige Schrift, een Koninkrijk, waarin genade, vrede, eeuwig leven, eeuwige gerechtigheid heerscht.

Zoo spraken de kerkhervormers er ook over, gelijk ik met Calvijn heb aangetoond; zoo zegt ook Luther: “Christus heeft niet alleen voor de zonden genoeggedaan, maar Hij heeft ons ook verlost van de macht des doods, des duivels en der helle, en een eeuwig Rijk der genade, en dagelijksche vergiffenis, ook der overige zonden, die in ons zijn, bevestigd, en is ons alzoo geworden, gelijk Paulus zegt: tot eene eeuwige verlossing en heiliging”.

Zoo zegt ook Melanchthon: “Het Evangelie leert klaar, dat Christus’ Rijk geestelijk is, d.i. dat Christus zit ter Rechterhand des Vaders en voor ons bidt, en vergiffenis der zonden en Zijnen Heiligen Geest aan de Kerk geeft, d.i. aan die in Hem gelooven, en op Hem vertrouwende, God aanroepen, en dat Hij dezelve heiligt, opdat Hij ze ten laatste dage opwekke ten eeuwigen leven”.

Hetwelk alles geheel anders luidt dan uwe bekrompene en gesplitste voorstelling, als ware het Koninklijk ambt van Christus uitsluitend te betrekken tot de heiligmaking, en dat wel naar eene vernieuwd op te richten Wet van Mozes, hoe smakelijk ook voor u voorgesteld.

Als de ziel op den weg des heils gezet, bezwaard onder den last der zonden, zich den scepter diens grooten Konings ziet toereiken, en het heet: “U zijn uwe zonden vergeven”, dan ziet zij nog meer de heerlijkheid haars Konings als ooit meer in dit Mesech.

En naar de opgegevene verklaring van het drievoudig ambt van Christus, (volgens hetwelk Hij Zich voor en na als Profeet, Priester en Koning te gelijk openbaart), en van Zijn heerlijk Koninkrijk en Koninklijk ambt, heb ik wel degelijk, vooral in betrekking op hetgeen gij heiligmaking noemt, melding gemaakt in mijne preek, en kon ik ook niet anders.

Zoo zeg ik pag. 70: “Ziet! toen kwam er een Ander voorbij, die 1. maakte ons levend, 2. reinigde ons, en 3. nam ons met Zich mede in Zijn Huis, om daarin eeuwig te wonen”.

Wat is het, dat gij hier Christus’ Koninkrijk niet ziet, en hoe de Heere daarin heerscht? Zijt gij zóó onverstandig geworden, dat gij niet begrijpt, dat ik oneigentlijk spreke de geheele preek door, om des te klaarder te maken wat de Schrift Rom. 7 ons leert?

Zie verder pag. 74: “In Wiens Huis

1. eene volkomene vrijheid van Wet heerscht, en

2. waarin louter Genade, Vrede, Blijdschap, Gerechtigheid en eeuwig Leven

luisterrijk heerschappij voert. Pag. 83: van Hem, Die het Hoofd is, daalt dan op u, enz.

Verder pag. 85: bij Jesus Christus, onzen Heere, Die 1. alles volbracht heeft, 2. op Zich genomen heeft, 3. Zichzelf aan de Zijnen tot een eeuwig Eigendom heeft gegeven, opdat zij geheel, met lijf en ziel en geest, met hunne overleggingen en wil en gedachten, en alles wat in en aan hen is, in Hem mochten gevonden zijn, en 4. in Hem hebben”...; hebben schrijf ik; zoo hebben, bezitten de geloovigen hetzelfde.

Wat? Vrede, Vreugde, Heiligheid, Troost, Sterkte, enz. Dat alles gaat niet buiten de geloovigen om, zooals gij meent, dat ik leeren zoude, maar wordt gewerkt in hen en is in hen, al gaat er angst, droefheid, zonde, zwakheid en aanvechting mede gepaard.

Intusschen gaat het met uwe voorstelling en de aanmerking, dat ik van den Persoon des Heiligen Geestes (schoon ik 8 maal er gewag van maak) weinig of nauwelijks eenig nadrukkelijk gewag make, en het dus schijnt, of ik niet tot dat heilige drie komen kan, als met de gelijkenis van den balk en den splinter.

“Jesus Christus, onze Heere, regeert als Koning Zijne Kerk door Zijn Woord en Geest”, zegt de Catechismus, d.i. allerbijzonderst door de prediking van Zijn heilig en eeuwig Evangelium, hetwelk genade, gerechtigheid, vrede, en eeuwig leven verkondigt.

Sla nu de Schrift op, was uwe opvatting van het Koninklijk ambt waar, en het verkeerd, dat ik gedurig weer op het bloed en de gerechtigheid van Christus wijze, dan zouden de Apostelen hunne vermaningen ten geloovigen, heiligen wandel alzoo op dien grond aan de Gemeente gegeven hebben.

Sla nu eens de volgende plaatsen op: Rom. 6:11-13; Rom. 12:1-6; Rom. 13:5, 11-13; Rom. 14:15, 17, 23; Rom. 15:3, 7, 13; 1 Cor. 5:7, 8; 1 Cor. 6:19, 20; 1 Cor. 9:24; 1 Cor. 10:13, 26, 31; 1 Cor. 11:1, 3, 12; 1 Cor. 12:27; 1 Cor. 13; 1 Cor. 14:23-26; 1 Cor. 15:56-58; 2 Cor. 4:10, 15, 16; 2 Cor. 5:10; 2 Cor. 6:17, 18 verbonden met 2 Cor. 7:1; 2 Cor. 9:7, 8; Gal. 2:20; Gal. 5:1, 14-16; Gal. 6:14, 15; Ef. 4:20-25 etc.; Ef. 5:2, 4, 5, 24, 27, 32; Ef. 6:1, 2, 6, 9; Filipp. 2:1-11; Col. 3:9, 10; Rom. 13:9.

Dáár lees ik, dat de Apostelen tot hunne vermaningen beweegredenen van allerlei aard gebruiken, alles naar den aard der zaak. Meest genomen van de kruisiging, den dood, de begrafenis, de opstanding, de Hemelvaart, de zitting aan Gods Rechterhand, vervolgens van Zijne vrijwillige vernedering, liefde voor de Zijnen, het eeuwige heil hun verworven, de beloften, enz. met één woord zooals dit te samen vervat is in Ef. 5:26, 27 en Rom. 6; Col. 3; 2 Petr. 1:3, 4.

Bijzonder spreekt zoo de Apostel Petrus van het bloed des Heeren Jesu: 1 Petr. 1:1, 17, 18, 19; 1 Petr. 3:18. De Apostel Johannes dáárvan, dat de Heere ons heeft liefgehad en wij uit God geboren zijn. De Apostel Paulus in den Brief aan de Hebreëen van des Heeren Hoogepriesterlijk ambt, overeenkomende met Rom. 8:33, 34, en vooral daarvan wat het geloof vermag, Hebr. 12:1, 2.

Als gij nu dit alles in verband neemt met hetgeen ik boven voorgesteld heb van Christus' Koninkrijk en Heerschappij over alles, hoop ik u overtuigd te hebben, dat de leer der Heilige Schrift, en uwe voorstelling van de Heiligmaking, uitsluitend tot des Heeren Koninklijk ambt behoorende, nog zeer van elkander verschillen; stellende de Schrift ons de verheerlijking van den geheelen Christus, onzen Heere, voor ter verheerlijking Gods des Vaders door den Geest in het geheele werk der verlossing. Zie Openb. 7:10-14.

Maar deze uwe dichterlijke en onvolledige voorstelling en splitsing moest u noodzakelijk brengen tot het begrip, dat onze Heere in Zijn Profetisch ambt dezelfde Wet, die op Sinaï is gegeven, op steenen tafelen schrijft tot veroordeling en ontdekking Wederom niet schriftmatig! op Sinaï schreef de Heere die Wet op steenen tafelen als Israëls God en Heere, Die Zijn volk uit Egypteland verlost had, en gaf Zijne Wet tevens tot tuchtmeester en aanduiding op Zijn Hoogepriesterlijk ambt. Melchizedek (Koning der Gerechtigheid).

Daarna is die Wet nimmermeer op steenen tafelen geschreven, nadat de Heere ze andermaal aan Mozes had gegeven, doende dit ten bewijze, dat Zijne Wet onverbrekkelijk is. Dat de Heere met den vinger in de aarde schreef, Joh. 8, deed Hij ten bewijze, dat Hij de waarachtige God en de Opperste Wetgever is, Die eenmaal Zelve de Wet op Sinaï had gegeven. Nergens leert de

Schrift verder, dat de Heere in Zijn Profetisch ambt de Wet op steenen tafelen schrijft. Nog minder, dat Hij dit als Profeet doet tot veroordeeling en ontdekking.

Ik lees het tegenovergestelde. Joh. 5:45, 46, en overal is dit ambt des Heiligen Geestes, Joh. 16:8. De geestelijkheid der Wet, heeft de Heere als gezaghebbende, als Opperste Wetgever gepredikt, en allen wegens hun ongelooft, en omdat zij Zijnen Vader, noch Hem als den Zoon des Vaders, en den van Hem Gezondene, eerden, bestraft; ja, maar tot zelfveroordeeling of ontdekking kwamen de Schriftgeleerden en Farizeeën daardoor niet, hiertoe moest de Vader hen trekken, moesten zij uit water en Geest wedergeboren worden, en in dit opzicht was de Heere Jesus als passief.

Dit behoorde niet tot Zijn Profetisch ambt. Dit beschrijft het Woord ons anders. Bij de Samaritaansche vrouw b.v. begint de Heere met Zijn Evangelie te prediken, Joh. 4:7, 10-14. Zoo ook bij Nikodemus, Joh. 3. Zie ook Lukas 4:18; Matth. 5:1-12; Joh. 6:63; Lukas 24:19; Jes. 11:1-5; vergelijk Rom. 2:16; Rom. 9:32, 33; 1 Petr. 2:7, 8; Jes. 50:4.

Anders ook dan gij er over denkt, leert ons de Catechismus, Zondag 12. Daar heet het: “onzen hoogsten Profeet en Leeraar, Die ons den verborgen raad en wille Gods van onze verlossing volkomen geopenbaard heeft”.

Zegt gij verder: dat de Heere als Hoogepriester de Wet vóór en in plaats der Zijnen volmaakt heeft vervuld en voldaan, dan zal het wel vanzelve vervallen, dat de Heere als Koning diezelfde Wet in onze harten schrijft, ons de verplichting opleggende, om aan derzelve vervulling (als eene als vergeestelijkte Wet van Mozes, waarin God zoowel Zijne gerechtigheid als onveranderlijke heiligheid openbaart) nog iets van onze zijde toe te brengen, opdat dier Wet genoeg geschiede.

Zulks zoude niet anders zijn dan een willen grijpen in het Middelaarsambt onzes Heeren.

Ik vraag andermaal om bewijs, en herinner u den Galatenbrief, vooral Hoofdstuk 5:4, 5, en tevens uwe voorstelling: dat de Apostel Paulus, na van de vrij spraak der zonden door Jezus' bloed en gerechtigheid geleerd te hebben, de heiligmaking zoude voorstellen: als een slot en kroon der zaligheidsleer.

Iets, dat noch de Schrift leert, noch de Kerkhervormers, noch de liturgische schriften der gereformeerde Kerk in Nederland, noch andere oude geloofsbelijdenissen der kerken van Engeland, Duitschland en Zwitserland geloofd of geleerd hebben. “Ik ben de Eerste en de Laatste, het Begin en het Einde”, spreekt de Heere, en, waar Hij reinigt en heiligt, blijf dáár met uwe heiligheid buiten, of gij krijgt geen deel aan Hem.

Uwe beide aanmerkingen op het eind van uwen brief, vervallen vanzelve, daar ik er u opmerkzaam op make, dat mijne preek voornamelijk door u niet verstaan wordt, omdat gij het 18de Vers zoo weinig verstaat als het geheel van het 7^e Capittel, en dat gij de tweede niet zoudt gemaakt hebben, zoo gij Rom. 4:1, 2 verstond.

Vóór ik eindige, nog deze woorden van A. Comrie, Verklaring van den Heidelbergischen Catechismus, pag. 68:

“Onze onderwijzer, vragende: “Wat eischt de Wet Gods van ons? leert ons, dat hij gelooft, dat de zedelijke wet een eisch op ons heeft, en deze vraag kwam zeer wel ter snede, toen onze Catechismus werd opgesteld. Want daar begonnen dwaalgeesten te voorschijn te komen, die, uit een misverstand van eenige spreken des Goddelijken Woords, (als b.v.: “Wij zijn niet onder de wet, maar onder de genade”, “de Wet en de Profeten zijn tot op Johannes toe”, enz.) leerden, dat wij in alle opzichten van de Wet bevrijd waren, zonder het ware onderscheid in het oog te houden, van de Wet op zichzelf aangemerkt, als een regel des levens, waarvan geen schepsel ooit of ooit zal kunnen bevrijd zijn, zoolang God God is, en het schepsel schepsel is, en zoolang de Wet, gelijk die in de natuur van het werkverbond is ingelijfd geworden, gehoorzaamheid blijft eischen van die, die onder het werkverbond zijn, om daardoor tot het

leven te komen. Deze worden Antinomianen of Wetbestrijders genaamd, die zich onder verscheiden vertooningen van Familisten, Schoristen, Hattemisten, Hebreëen, enz. opdoen. Doch wij moeten zonder goeden grond niemand lichtvaardig met deze namen doopen, gelijk velen de gewoonte hebben, om dus hun evenmensch hatelijk te maken”.

Dezelfde schrijft pag. 53: “Om u tot eenen heiligen wandel aan te moedigen, houdt altijd onder het oog, dat gij niet onder de wet zijt, van wie de zonde hare kracht ontvangt, maar dat gij, daaraan gestorven zijnde door het lichaam van Christus, de zonden over u, die onder de genade zijt, niet zullen heerschen; maar dat gij eerlang, van de zonden geheel bevrijd zult worden en God volmaakt zult dienen, lieven, leven en loven”!

En pag. 41: “Mijne Geliefden! zoolang de Wet leeft, als onze eerste man in onze consciëntiën, om ons door Zijn invloed in onze consciëntie voor dien eersten man te doen voorttellen daden en werkzaamheden, om daardoor te leven (eigenlijk zijn deze in dit opzicht de kinderen, die wij der Wet als onzen man baren), zoo kunnen wij ons, van onze zijde nooit aan Christus overgeven, ja het zoude zelfs onmogelijk, ongeoorloofd en tegenstrijdig zijn; want zoolang de eerste man leeft zijn wij onder hem, en mogen eens anderen mans niet worden (dat zou overspel zijn) maar als hij gestorven is mogen wij eerst eens anderen mans worden (Zie Rom. 7:1-4.).

Derhalve moeten wij der Wet sterven, door het lichaam van Christus, en wij moeten door het sterven van dezelve aan ons, eerst tot de vrijheid komen. Maar hiertoe wordt de ziel alleen door de waarachtige en bevindelijke kennis der ellende gebracht”.

O mijn lieve vriend! het arme en ellendige volk in den lande verstaat mijn preek; mocht deze waarschuwende aanhaling u tot een ootmoedig zelfonderzoek voor den Heere brengen; ach, waar het aan den grond hapert, wat helpt daar al het heerlijk gebouw, dat staat den laatsten storm niet door, den storm des doods!

Wat helpt het u vrijgesproken te zijn van het oordeel des Rechtvaardigen en Heiligen (zooals gij schrijft). Gij moet vrijgesproken zijn in het oordeel des Rechtvaardigen en Heiligen. Anders gaat het met een ingebeelden Christus nog ter helle, met allen, die meenen, dat het bekeerd zijn tot de lettererkenenis eener den geest des tijds bestrijdende waarheid, bekeering tot den levenden God is.

Moge het niet menigeen der uwen, die te vroeg als een geliefde Broeder in den gezegenden Naam Christus gegroet werd, te laat ondervinden!

Ik sluit dezen met Gal. 6:14-18; en nademaal gij mijn naam en mijn werk in den Heere, hebt stinkende gemaakt, hoewel gij het niet doen kunt, zoo bezweer ik u, dat gij dezen brief met de copie van den uwen aan allen laat lezen, die mede bevooroordeeld tegen mij zijn geworden.

Voor al echter den geliefden H. C. Westendorp en de freule van Boetzelaar, want die zijn bitter bij u gehavend, en gij weet wel, wat de Heere van het ergeren der kleinen zegt. God zij met u, met uwe vrouw en kinderen, en zette u haast weder op het fundament Christus, want gij zijt er van afgeschoven. Onderzoek toch, of uw brief en handelwijze omtrent mij eene vrucht is der bekeering waardig.

Ik zie, dat ik er nog meer bij te voegen had, maar wil het er hierbij laten voor ditmaal. Weet intusschen, dat gij aan mij hebt

Uw ouden en oprechten vriend

KOHLBRÜGGE.

Begonnen te Elberfeld, geëindigd te
Utrecht (het Slot), 11 Februari 1834.

Pastor Döring heeft mij verzocht u bijgaand Taschenbuch en preeken te doen toekomen; en waarom niet? alhoewel ik ze houde voor Arminiaansch. Logen gaat vanzelf te niet, maar de waarheid is eene roos, die, hoe ook van allen getrapt, het hoofd toch weder opbeurt.

NOTEN

Noot 1. Het tusschen [] geplaatste komt niet voor in het afschrift van Da Costa's brief van de hand van Dr. Kohlbrugge.

Noot 2. De grondfout, letterlijk: de eerste leugen. Uitg.

Noot 3. Het tusschen [] geplaatste komt niet voor in Kohlbrugge's afschrift van Da Costa's brief.

Noot 4. "Het lidmaatschap bij de Herv. Kerk hier te lande mij willekeurig belet."

Noot 5. Ingevoegd.

Noot 6. Zie deze preek over Romeinen 7:14.

Noot 7. Bij het catechetisch onderwijs in de Ned. Herv. Gemeente te Elberfeld, waarbij Dr. Kohlbrugge van 1846-1875 predikant was, wordt een boekje gebruikt, door hem geschreven ter bevestiging en opheldering van den Heidelbergschen Catechismus. Bij de behandeling van het derde deel komt in dit boekje de volgende heerlijke uitlegging voor, die voorwaar een afdoend bewijs is, dat Dr. Kohlbrugge het derde deel van den Heid. Cat. niet verwierp, maar hoog in eere hield.

Waarom is toch dit derde deel aan den Catechismus toegevoegd?

Om verscheidene zeer goede redenen:

1. De pausgezinden zeiden: De Gereformeerde leer maakt zorgeloze en goddelooze menschen, zij leert alleen maar van geloof en is tegen alle goede werken; de Gereformeerde leer zegt: Indien men maar gelooft, kan men doen wat men wil. Tegen zulke lastering stelde men het derde deel. Ook gaven te dier tijd de Luthersenen in de Palts, die van Luther niets verstonden, allerlei verdraaide en hatelijke uitleggingen aan de Gereformeerde waarheid.
2. Er waren ook toen ter tijd allerlei lichtzinnige menschen, zoogenaamde vrijgeesten of lichtvrienden, voor welke de tucht in de Roomsche Kerk te streng was; die sloten zich aan de Gereformeerde Kerk aan, in den waan, dat derzelver leer hun vrijheid gaf, allerlei ongerechtigheid uit te gieten, en dat zij dan toch ten laatste door genade zouden zalig worden.
3. In de Gereformeerde Kerk zelve waren velen, die onbekeerd bleven, die de genade tot een oorkussen maakten, om er op in te sluimeren, en inmiddels hunnen wereldschen gang aanhielden en in den dienst Belials bleven. Aan zulk woest gedierte moest toom en gebit in den mond gelegd worden.
4. De geloovigen dragen vleesch en bloed met zich om: als zoodanig staan zij voor elke verzoeking bloot en moeten gedurig op den weg der gerechtigheid gehouden worden. Zulks geschiedt, wel is waar, inwendig door den Geest, maar Deze bedient Zich daarbij

van geen anderen regel of richtsnoer dan van Tien Geboden. Binnen deze perken leidt Hij Zelf de geloovigen aan Zijne hand naar des Heeren belofte, tegen alle verzoeken en uitspattingen van het vleesch. En Hij maakt de geloovigen daarin vrijwillig in de vrijheid Christi, zoodat zij alleen weten van genade, en toch wandelen in Gods Wet, zich verootmoedigen over hunne onvolmaaktheid aan de Wet, en toch is hun wandel en werk recht.

5. Er kwamen in de Gemeente spoedig zoodanige menschen op, die in de Evangelische leer slechts pleisters voor hunne ondeugden en hartepijn zochten, zonder er naar te vragen: Hoe komt God tot Zijn recht, waar blijft de Wet, waar de zonde?

Het ging denzulken niet om heiligheid. Anderen wederom meenden, dat uiterlijke gehoorzaamheid naar de letter der Wet ook volbrenging van de Wet Gods was; zij hielden het daarvoor, dat zij die uiterlijke gehoorzaamheid bezaten, en dat wel van harte; daarom beweerden zij, dat, als men geloofde, men ook de tien geboden volkomen houden kon.

De eerste soort nu heette wetbestrijders, als die leerden, dat al wat men niet houden kan, die het Woord recht snijdt, zich met lijdzaamheid wapenen tegen de lastering der eigengerechtigte en valsche broeders, zoowel dat hij een wetbestrijder, als dat hij een volmaaktheidsdrijver is.

Noot 8. Zie ook Nederl. Geloofsbelijdenis Art. XV.

Noot 9. Ingevoegd.

Noot 10. Vertaling ingevoegd.

Noot 11. Vertaling ingevoegd.

Noot 12. Vertaling ingevoegd.

Noot 13. Vertaling ingevoegd.

Noot 14. Vergel. Hiermede de bewering van Dr. Wagenaar, dat volgens Kohlbrugge alle streven naar heiliging verkeerd is. Pag. 152. Zie voorrede bij den eersten druk.

Noot 15. Vergel. Noot 7.